

ТРИСКЛАДОВІ РОЗМІРИ У ТВОРЧОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ 90-х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

Розглянуто західноукраїнську поезію у зрізі метрики та ритміки. Зокрема, досліджено трискладові розміри. У сегменті трискладових форм традиційно превалювали амфібрахічні, а саме Амф2, Амф3, Амф4 та різностоповики. Домінував чотиристоповий амфібрахій. В означене десятиріччя поети апробували великий пласт дактилічних розмірів: Д2, Д3, Д4 та різностопові форми. Автори зверталися й до анапеста (Ан2, Ан3, Ан4 і врегульовані різностоповики) та логедів.

Ключові слова: версифікація, силабо-тоніка, метрика, ритміка, віршовий розмір, понадсхемний наголос, зрушення наголосу, цезура, трискладовики, амфібрахій, дактиль, анапест.

Останнє десятиріччя ХІХ століття особливо зацікавлює багатством віршованого матеріалу, адже це час творчого діяння цілого грона блискучих українських майстрів. Західноукраїнські поети окресленого періоду представлені іменами С. Воробкевича, Т. Галіпа, П. Карманського, У. Кравченко, О. Козловського, Б. Лепкого, О. Маковея, В. Масляка, К. Попович, І. Франка, В. Щурата, С. Яричевського.

Цікаве та необхідне вивчення версифікації цілої плеяди авторів. Зосередимося на трискладових формах у творчості поетів.

Про трискладові розміри в українській поезії кінця ХІХ сторіччя писали Г. Сидоренко [8], Н. Костенко [6], Б. Бунчук [1; 2] та інші науковці. Проте літературознавці вивчали або окремі віршові форми цього періоду, або версифікацію найбільших поетів зазначеного часу. Важливо розглянути всі трискладові розміри цілого пласту

<i>В коханню палкому,</i>	⊥⊥⊥⊥⊥ Амф2
<i>в коханню без тям</i>	⊥⊥⊥⊥⊥ Амф2
<i>і світ весь нам гарний</i>	⊥⊥⊥⊥⊥ Амф2 п/сх
<i>і небо над нами</i> [14, с. 188].	⊥⊥⊥⊥⊥ Амф2

Ритм Амф3 характерний для 12,5% від усіх амфібрахічних структур. Цей розмір був використаний І. Франком, С. Яричевським, О. Маковеєм, В. Щуратом та С. Воробкевичем. Найбільше амфібрахічних тристоповиків написав О. Маковей (18,8% від усіх поетових амфібрахіїв). Наявність „іншорозмірних” рядків фіксуємо лише в поезії С. Яричевського „Передше – тепер” (1890) – 4-й рядок у ній – дольниковий (Дк4), а 5-й, 6-й і 23-й мають будову Ан3, а також у вірші І. Франка „По довгім, важкім отупінню...” (1891) – 11-й і 15-й рядки мають ритм Амф4. Усереднений процент версів з обтяженнями у тристоповиках – 11.

Чотиристопові рядки складають основу рит-

авторів окресленого часового відтинку.

Об’єктом вивчення стали усі поетичні твори означеного періоду, написані авторами Західної України. Предмет дослідження – метрика та ритміка силабо-тонічних розмірів. Про трискладові розміри у творах 80-х років йдеться у попередній публікації [7].

Версифікація поетів Західної України в окреслене десятиліття відзначається широким використанням силабо-тонічного вірша – 84,8% від усього поетичного матеріалу десятиліття.

22% від усіх силабо-тонічних структур припадає на трискладові розміри. Серед них найбільший пласт становлять амфібрахії – 61% від трискладовиків і 13,3% від усіх силабо-тонічних віршів. Переважають монорозмірні амфібрахічні структури – 58,3%. Поети зверталися до Амф2, Амф3, Амф4 та впорядкованих і невпорядкованих різностоповиків.

Амф2 написано 8,3% творів від амфібрахіїв і 5% від усіх трискладовиків. Фіксуємо його у метричному репертуарі І. Франка, П. Карманського та У. Кравченко. Найчастіше до цієї форми вірша вдавався І. Франко (25% від амфібрахіїв поета). Ритм двостоповика західноукраїнськими авторами витримано „правильно”. Атонованих рядків не засвідчено. Відзначимо високий процент обтяжень у творах У. Кравченко „В коханню палкому” (1899) – 42 та І. Франка „Ми оси, оси...” (1893) – 13. Загальна кількість рядків із понадсхемними наголосами у віршах з ритмом Амф2 – 24%. Наведемо першу строфу поезії У. Кравченко „В коханню палкому”:

му для 37,5% поезій від амфібрахічних віршів і 23% від усіх трискладовиків. Амф 4 у своїх творах використовували П. Карманський, І. Франко, С. Яричевський, О. Маковей, О. Козловський, В. Масляк, У. Кравченко. Найчастіше до цього розміру звертався П. Карманський (9 віршів, що становить 69,2% від усіх поетових амфібрахіїв).

У творах з ритмом Амф4 фіксуємо наявність „іншорозмірних” рядків. Так, у вірші О. Козловського „Поет і селянин” (1897) перші чотири рядки укладено двостоповим амфібрахієм, цілком можливо, що він утворився внаслідок розриву чотиристоповика. Два „несилабо-тонічні” рядки наявні

у поезії У. Кравченко „До тебе, зелений Бескиде, вертаю...” (1891), а також по одному такому рядку є у віршах С. Яричевського „Часом згадаю...” (1890), „Модерна балада” (1897) та „Місто” (1898). В останньому творі – 2-й рядок – Д4.

Процент рядків із понадсхемними наголосами у творах, написаних Амф4, становить 22,6. Кількість атонованих рядків – 0,7%.

Урегульованими різностоповиками витримано 37,5% поезій від амфібрахічних текстів і 23% від усіх трискладовиків періоду. Переважають форми з чергуванням чотири- та тристопових рядків. Амф4343 характерний для 63% усіх врегульованих різностоповиків. Найчастіше до цієї будови твору звертався О. Маковей (56,3% від усіх амфібрахіїв поета). Назвемо й інші комбі-

*Нащадки козачі, двигнімся всі враз,
І духом і серцем кріпимся!
Двигнімся, як рідні землиці сини,
Брат з братом за руки возьмімся!
І серце до серця і руки до рук,
Сплетімся віночком посполу,
Бо Мамі-Вдовиці днесь треба всіх нас,
Прогнавши всіляку нечестну крамолу.
Та встаньмо, двигнімся всі враз!* [19, с. 47].

Неврегульованими різностоповиками укладено 4% від амфібрахічних поезій та 2,5% від усіх трискладовиків і представлені вони трьома віршами: І. Франка – „Ой-ой! Метушня і тривога в селі...” (1898), „Полудне...” (1896) та У. Кравченко – „Остання з пісень невільниці” (1895). Розмір першої поезії визначаємо як Амф4 – 2, другої – Амф4 – 1 і останньої – Амф4 – 2. Твір І. Франка „Полудне” та У. Кравченко „Остання з пісень невільниці” доволі близькі за своєю ритмічною структурою.

Дактилем укладено 18,6% від трискладових розмірів і 4% від усіх силабо-тонічних поезій періоду. Серед дактилічних творів 68% – монометричні. На врегульовані різностоповики припадає 32%. До дактилічної будови вірша у цей період зверталися І. Франко, О. Маковей, С. Яричевсь-

*Блискавко темної ночі,
Чом я тебе так люблю?
Чом я так довго не сплю,
Пильно втопляючи очі
В пільму нічною добою,
В пільму німу за тобою,
Блискавко темної ночі?* [21, с. 10].

Ритм тристоповика поети витримали „чітко”, за винятком поезії С. Яричевського – „Згадка”, у якій фіксуємо тринаголосний дольник у 31-му та 34-му рядках. У цьому ж творі спостерігаємо чимало атонованих версів у І стопі – 26%. Наявність атонацій (у І стопі) також фіксуємо у поезії В. Щурата – „Блискавко темної ночі...” – 7%.

нації амфібрахічних різностоповиків: в І. Франка – Амф2323 („Як лампа розбита...”, 1898), Амф3232 („Хто в першій чвертині життя...”, 1898), – цей розмір характерний також для твору О. Козловського – „Минуло” (1898), Амф332 („Як військо скликає труба...”, 1898), Амф4424 („Побіда”, 1892); у П. Карманського – Амф4434 („Дивися: не плачу, вже висохли очі...”, 1899); у С. Яричевського – Амф43332 („3 пісень вічно нових”, 1890), Амф44443 („Вулкан”, 1899), Амф442442 (у 3-й частині ПК „Голоси пристрасті”), Амф32323232 („Катам, 1898); у В. Масляка – Амф434343443 („Всі враз!”, 1891).

Наведемо першу строфу поезії В. Масляка „Всі враз!”:

У|У|У|У|У||У|У|У|У|У Амф4
У|У|У|У|У|У|У Амф3
У|У||У|У|У|У|У|У Амф4
|У|У|У|У|У|У Амф3 п/сх
У|У|У|У|У||У|У|У|У|У Амф4
У|У|У|У|У|У|У Амф3
У|У|У|У|У||У|У|У|У|У Амф4 п/сх
У|У|У|У|У||У|У|У|У|У Амф4
У|У||У|У|У|У|У Амф3

кий, В. Щурат, О. Козловський. Найчастіше дактиль застосовували І. Франко (11 поезій, що становить 28,2% від усіх дактилічних творів автора), В. Щурат (4 твори, 66,6%), О. Маковей (4 вірші, 16,6%). Західноукраїнські поети у цей період вдалися до таких розмірів: Д2, Д3, Д4 та впорядкованих різностоповиків.

Двостоповий дактиль (6,6% від дактилічних творів і 0,8% від усіх трискладовиків) характерний лише для катренів із циклу „Строфи” І. Франка.

У річищі Д3 витримано 40% від дактилів і 5% від трискладових структур. Цей розмір притаманний творам І. Франка „Строфи”, С. Яричевського „Згадка” (1891), В. Щурата „Блискавко темної ночі...” (1892), та О. Козловського „Кривда” (1898). Подамо першу строфу поезії В. Щурата „Блискавко темної ночі...”:

У|У|У|У|У|У Д3
У|У|У|У|У|У Д3 п/сх
У|У|У|У|У|У Д3 п/сх
У|У|У|У|У|У Д3
У|У|У|У|У|У Д3
У|У|У|У|У|У Д3
У|У|У|У|У|У Д3

Усереднений процент рядків із понадсхемними наголосами у віршах із ритмом Д3 – 8,5, кількість рядків з атонаціями – 8,3%.

Найбільше дактилічних творів цього періоду написано чотиристоповиком. Д4 фіксуємо у поетичній продукції І. Франка (36,4% від усіх поетових дактилів), О. Маковей (50%) та В. Щурата (50%).

У віршах з ритмом Д4 не спостерігаємо „іншорозмірних” рядків. Чотиристоповики західноукраїнських поетів характеризуються доволі значною кількістю додаткових наголосів та атонацій. Так, у сатирі І. Франка „Ужас на Русі” (переробка 1893 року) процент рядків із понадсхемними наголосами становить 30. У вірші В. Щурата „Тямлю я вечер Поділя...” (1897) кількість обтяжень сягає 12,5%. Найбільше атованих рядків фіксуємо в поезіях І. Франка „Ворожка мовить” (1898) – 21% та „Гей, розіллялось ти, руськеє горе...” (1899) – 18%. Усереднений

*Зразу сварилися,
Далі побилися
Кум з Пазюком.
Батькови син помагає,
Син держить, батько шмагає
Кума ціпком [20, т.2, с.241].*

Анапестичні твори становлять 17% від трискладовиків і 3,7% від усіх силабо-тонічних віршів періоду. Монорозмірні анапести характерні для 80% поезій. Поети використали розміри АН2, АН3, АН4 та впорядковані різностоповики.

АН2 властивий для 20% від анапестичних і 3,4% від усіх трискладовиків. Цей розмір характерний лише для поетичної продукції І. Франка. Ритм двостопового анапеста організував рядки двох мініатюр – чотирирядкового твору-строфи „Купа дров і жура...” (1898), восьмирядкової поезії „Не високо мудруй...” (1895) та двох більших за обсягом творів – „Хоч від хліба здержусь...” (1895) і „Ходить вітер по житі...” (1898). Загальна кількість рядків із понадсхемними наголосами у цих

*Я вас жалую яблуні, груші,
Вас березоньки білі, плачливі.
Що ростете на цвинтарі в глуші,
Гробів сторожі мовчаливі [15, с. 21-22].*

Усереднений процент рядків із додатковими наголосами у творах із ритмом АН3 – 29.

Анапестичний чотиристоповик характерний лише для творчості І. Франка та С. Яричевського і становить 25% від анапестів і 4,2% від усіх трискладових розмірів. У деяких творах фіксуємо по-

*Обновися, двигнись, Україно моя!
В Твоїй груді надія най сонцем сія,
і зневіри най гине зрадлива змія!
Чи тобі то тепер зігнивати у гробі,
коли сила твоя підростає у тобі? [24, с. 68].*

У всіх творах відсутні атонації. Відзначимо високий процент понадсхемних наголосів у поезіях з ритмом АН4 – 23.

Основу ритму трьох віршів І. Франка та одного твору Б. Лепкого складають врегульовані анапестичні різностоповики (20% від анапестів і 3,4% від усіх трискладовиків). Поети використали такі

Дивний сум і туга

процент версів з атонаціями у віршах, написаних Д4, становить 10. Кількість рядків з обтяженнями – 8,3%.

Врегульовані різностоповики (46,6% від дактилів і 6% від усіх трискладових віршів) представлені такими розмірами: Д222332 (І. Франка – „Зразу сварилися...”, 1898), Д444443 (І. Франка – „Хоч би все небо папером було...”), Д443443 (С. Яричевського – „Поступу треба...”, 1895), Д43443 (В. Щурата – „Серце, ти б’єшся у грудях моїх...”, 1898). Наведемо фрагмент твору І. Франка – „Зразу сварилися...”:

┌┌┌┌┌┌ Д2
┌┌┌┌┌┌ Д2
┌┌┌┌ Д2
┌┌┌┌┌┌┌┌ Д3
┌┌┌┌┌┌┌┌ Д3 п/сх
┌┌┌┌ Д2

двостоповиках становить 14%. Атонацій немає.

АН3 написано найбільше творів – 35% від анапестичних поезій і 6% від усіх трискладовиків. До цього розміру зверталися І. Франко, О. Маковей та Б. Лепкий. Найчастіше його використовував О. Маковей – 16,6% від усіх трискладових розмірів. Усі тристоповики здебільшого характеризуються „привильним” ритмом. Атонації відсутні. Однак фіксуємо чимало обтяжень. Так, у вірші Б. Лепкого „Я вас жалую, яблуні, груші” (1892) частка рядків із понадсхемними наголосами сягає 50%. У поезії І. Франка „Не боюсь я ні Бога, ні біса...” (1893) – 16,6%. У першій строфі твору Б. Лепкого „Я вас жалую, яблуні, груші” останній рядок відтворено амфібрахічним тристоповиком:

┌┌┌┌┌┌┌┌┌ АН3
┌┌┌┌┌┌┌┌┌ АН3
┌┌┌┌┌┌┌┌┌ АН3
┌┌┌┌┌┌┌┌┌ Амф3

яву „інометричних” рядків. У поезії І. Франка „Три неділі вже кум у арешті сидів...” (1898) наявні два рядки АН3 (13-й і 18-й), а у вірші С. Яричевського „Молодій Україні” (1899) в останньому версі зі стилістичною метою застосовано Амф4ц. Прочитуємо першу строфу твору „Молодій Україні”:

┌┌┌┌┌||┌┌┌┌┌┌┌┌ АН4
┌┌┌┌┌||┌┌┌┌┌┌┌┌ АН4
┌┌┌┌┌||┌┌┌┌┌┌┌┌ АН4
┌┌┌┌┌┌||┌┌┌┌┌┌┌┌ АН4
┌┌┌┌┌┌||┌┌┌┌┌┌┌┌ АН4

комбінації: АН2323 характерний для поезій І. Франка – „Коли студінь потисне...” та „Як не бачу тебе...” (обидві – 1896), ритм АН4цу1.34цу1.3 притаманний відомому віршеві – „Як почуєш вночі край свого вікна...” (1896); розмір АН223223 – поезії Б. Лепкого „Дивний сум і туга” (1895). Наведемо фрагмент останнього твору:

┌┌┌┌┌┌┌ АН2

Мою душу пройма
 І морочить її без упину;
 Ані днини нема,
 Ні години нема,
 Щоби я з того суму не гинув [15, с. 28].

В окреслене десятиліття західноукраїнські поети вдавалися до поєднання різнометричних трискладовиків. Такі логоедичні структури притаманні для поетичних творів І. Франка та С. Яричевського.

Врегульоване поєднання трискладових розмірів – Ан2Амф2Ан2Амф2 властиве поезії І. Франка „Самовбійство – се трусість...” (1896). Фіксуємо в поета й інші структури: Амф444Ан3 – мініатюра „На двоє сотворено Богом вино...” (1895).

Форма різнометричного впорядкованого трискладовика зі схемою Амф444Д2 характерна для вірша С. Яричевського „Піскар” (1892).

Отже, у 90-ті роки поети Західної України використали чималий пласт трискладових розмірів. Серед них традиційно превалювали арфібрахічні, а саме – Амф2, Амф3, Амф4 та різностоповики. Домінував чотиристоповий амфібрахій. В означене десятиріччя поети також апробували дактилічні розміри: Д2, Д3, Д4 та різностопові форми. Автори зверталися й до анапеста (Ан2, Ан3, Ан4 і врегульовані різностоповики) та логоедів.

Результати нашої розвідки розширюють знання про українські метро-ритмічні форми окресленого періоду та доповнюють наше уявлення про національну версифікацію цього часового відтинку.

Література

1. Бунчук Б. Віршування Івана Франка : моногр. / Борис Бунчук ; [наук. ред. д. філол. н., проф. Мельничук Б. І.] ; Чернів. держ. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Рута, 2000. – 308 с.
2. Бунчук Б. Віршування Сильвестра Яричевського 90-х років XIX століття / Борис Бунчук, Оксана Любімова // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. / [редкол.: Бунчук Б. І., Гуйванюк Н. В., Мельничук Б. І. та ін.]. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 394 – 398 : Слов'янська філологія. – С. 159 – 166.
3. Гаспаров М. Л. Очерк истории русского стиха. Метрика, ритмика, рифма, строфика / М. Л. Гаспаров. – М. : Наука, 1984. – 314 с.
4. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.: у 2 кн. : підруч. / О. Д. Гнідан, Г. Ф. Семенюк, Н. М. Гасвська [та ін.]; за ред. проф. О. Д. Гнідан. – К. : Либідь, 2006. – Кн. 2. – 496 с.
5. Качуровський І. Метрика : підруч. / І. Качуровський ; [гол. ред. М. С. Тимошик, ред. Л. Л. Щербатенко]. – К. : Либідь, 1994. – 120 с.
6. Костенко Н. В. Українське віршування XX століття : навч. посіб. / Н. В. Костенко. – 2-ге

УУУУУАн2
 УУУУУУУУУАн3
 УУУУУАн2
 УУУУУАн2
 УУУУУУУУУАн3

вид. випр. та допов. – К. : Київ. нац. ун-т, 2006. – 287 с.

7. Любімова О.В. Трискладовики у творчості західноукраїнських поетів 80-х років XIX століття / Оксана Любімова // *Studia linguistica* : Збірник наукових праць. – Вип. 8. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. – С. 429 – 435.
8. Сидоренко Г. К. Від класичних нормативів до верлібру / Г. К. Сидоренко. – К. : Вища школа, 1980. – 182 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. Воробкевич С. Твори Ізидора Воробкевича : в 3 т. / С. Воробкевич. – Львів : Просвіта, 1909. – Т. І. – 417 с.
10. Галіп Т. Думки та пісні / Теодот Галіп. – Чернівці : Друк. т-ва „Руська Рада”, 1901. – 36 с.
11. Карманський П. З теки самоубийця. Психологічний образок у замітках і поезіях / Петро Карманський. – Львів : Друк. В. А. Шийковського, 1899. – 48 с.
12. Козловський О. Мирти й кипариси : [поезії] / О. Козловський. – Львів, 1905. – 86 с.
13. Козловський О. Поезії / О. Козловський ; [вступ. ст., упоряд. та прим. С. П. Зінчука ; редкол.: М. П. Бажан та ін.]. – К. : Рад. письменник, 1966. – 130 с.
14. Кравченко У. Вибрані твори / Уляна Кравченко ; [вступ. ст. А. А. Каспрука]. – К. : Держліт-видав УРСР, 1958. – 498 с.
15. Лепкий Б. Стрічки : [поезії] / Богдан Лепкий. – Львів : Друк. В. А. Шийковського, 1901. – 103 с.
16. Лепкий Б. Листки падають : [поезії] / Богдан Лепкий. – Львів : Друк. В. А. Шийковського, 1902. – 123 с.
17. Лепкий Б. Писання : у 2 т. / Богдан Лепкий. – Київ; Ляйпціг : Українська накладня, 1922. – Т. 1 : Вірші. – 397 с.
18. Маковей О. Поезії / Осип Маковей. – Львів : наклад. К. Паньковського, з друк. наук. т-ва ім. Шевченка, 1895 (обкл. 1894). – 136 с.
19. Масляк В. З чорного шляху : поезії / Володимир Масляк (Залуквич). – Львів : Накладом редакції „Зорі”, 1897. – Т. 2. – 182 с.
20. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко; [редкол.: Є. П. Кирилюк (голова), Б. А. Деркач, Ф. П. Погребенник та ін.]. – К. : Наук. думка, 1976 – 1986. – Т. 1 / [ред. тому Н. Л. Калиниченко; упоряд. та коментарі М. С. Грицютий, Н. Л. Калиниченко]. – 1976. – 503 с.; Т. 2. / [ред. тому І. І. Басс ; упоряд. та коментарі І. І. Басса, В. Я. Герасименка,

- А. А. Каспрука]. – 1976. – 544 с.; Т. 26 / [ред. тому В. Л. Микитась, С. В. Щурат ; упоряд. та коментарі Н. О. Вишневської та ін.]. – 1980. – 463 с.
21. Щурат В. *Lux in tenebris* : [поезії] / Василь Щурат. – Львів : Друк. Ставропігійського Інститута під зарядом І. Пухира, 1895. – 66 с.
22. Щурат В. *Мої листи* : [поезії] / Василь Щурат. – Львів : Вид-во М. Заячківського, 1898. – 69 с.
23. Яричевський С. *Пестрі звуки : поезії* / С. Яричевський. – Чернівці : Друк. акц. тов. „Австрія”, 1904. – 160 с.
24. Яричевський С. *Твори* : в 2 т. / Сильвестр Яричевський ; [підгот. текст, вступ. ст., приміт. М. Ласло-Куцюк]. – Бухарест : Критеріон, 1977. – Т. 1. – 301 с.

Рассмотрена западноукраинская поэзия в аспекте метрики и ритмики. В частности исследованы трехсложные размеры. В сегменте трехсложных форм традиционно преобладали амфибрахические, а именно – Амф2, Амф3, Амф4 и разностопные амфибрахии. Доминировал четырехстопный амфибрахий. В данном десятилетии поэты апробировали значительный пласт дактилических размеров: Д2, Д3, Д4 и разностопные формы. Авторы также обращались к анапесту (Ан2, Ан3, Ан4 и урегулированные разностопные анапесты) и логоэдам.

Ключевые слова: стихосложение, силлабо-тоника, метрика, ритмика, стихотворный размер, внесхемное ударение, сдвиг ударения, цезура, амфибрахий, дактиль, анапест.

The article explores West Ukrainian poetry in terms of meter and rhythm, with three-syllable meter in the focus of attention. The segment of three-syllable meter is dominated by amphibrachic forms – Amphibrach2, Amphibrach3, Amphibrach4 and three-syllable forms with different meters, is dominated by Amphibrach4. The poets tested a vast array of dactyls meters over the mentioned decade, namely Dactyl2, Dactyl3, Dactyl4 and other metric sequences. The authors also resorted to anapest (Anapest2, Anapest3, Anapest4 and other fixed metric sequences) and logaead.

Key words: versification, syllabotonic, metrics, rhythmic, metre, stress shift, supraschemic accent, caesurae, three-syllable meters, amphibrach, dactyl, anapest.